

PREHISTÒRIA i CÒMIC

Aquest llibre es va editar amb motiu de l'exposició temporal «Prehistòria i Còmic», inaugurada el juny del 2016.

DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

President

Jorge Rodríguez Gramage

Diputat de Cultura

Xavier Rius i Torres

MUSEU DE PREHISTÒRIA DE VALÈNCIA

Directora

Helena Bonet Rosado

Cap de la Unitat de Difusió, Didàctica i

Exposicions

Santiago Grau Gadea

EXPOSICIÓ

Projecte expositiu

Museu de Prehistòria de València

Comissariat

Helena Bonet Rosado

Álvaro Pons Moreno

Equip de treball

Francisco Chiner Vives

Eva Ferraz García

Santiago Grau Gadea

Vanesa Mora Casanova

Begoña Soler Mayor

Amb la col·laboració de

Josep Lluís Pascual Benito

Bernat Martí Oliver

Alfred Sanchis Serra

Disseny, instal·lació i muntatge

Francisco Chiner Vives

Imatge del cartell i coberta del catàleg

Paco Roca

Didàctica

Laura Fortea Cervera

Eva Ripollés Adelantado

Ajudant de muntatge

Amadeo Moliner Blay

Fons exposats

Museu de Prehistòria de València

Col·lecció Helena Bonet Rosado

Emmanuel Roudier

Miguel Quesada

Antonio Fraguas «Forges»

Mikel Begoña i Iñaki Martínez «Iñaket»

Ortifus

Mireia Pérez

Philuc

Museu Arqueològic Municipal

Camil Visiedo Moltó d'Alcoi

Animacions 3D

Ángel Sánchez Molina

Audiovisuals

Gravació, edició i muntatge

Render Comunicación, SL

Empreses col·laboradores de la producció

Disseny de la gràfica de l'exposició

Vanesa Mora Casanova

Disseny del material imprès

Marc Granell Artal

Impressió del material de difusió

Impremta Provincial Diputació de València

Transport de l'obra

TTI

Assegurança

Muñiz y Asociados. Generali Seguros

Traduccions anglès / francès

Lambe & Nieto

Marc Tiffagom

Producció

Museu de Prehistòria de València

Reinadecoraciones Espacios para el Ocio y la Cultura

PUBLICACIÓ

Projecte editorial i coordinació

Museu de Prehistòria de València

Equip d'edició

Joaquín Abarca Pérez

Autors dels articles

Helena Bonet Rosado

Ernestina Badal García

Santiago Grau Gadea

Antoni Guiral Conti

Vicky Menor Cuenca

Didier Pasamonik

Álvaro Pons Moreno

Pedro Porcel Torrens

Emmanuel Roudier

Gonzalo Ruiz Zapatero

Begoña Soler Mayor

Joaquín Soler Navarro

Traducció al valencià i correcció

Unitat de Normalització Lingüística de la

Diputació de València

Disseny i maquetació

Marc Granell Artal

Impressió

Pentagraf Impresores, s.l.

AGRAÏMENTS

Cecilio Alonso Alonso

Jorge Iván Arguiz

Suresh Ariaratnam

Emili Aura Tortosa

Gilles Bourgarel

Adam Brockbank

Maggie Calt

Chantal Chéret

Lora Fountain & Associates

Judit Foz Povill

Gloria García

Manuel Gozalbes Fernández de Palencia

Manel Granell

Ben Haggarty

Tanino Liberatore

Cristina Rihuete

Jose María Segura Martí

Museu Arqueològic Son Fornés

Dude Comics

Editorial Toxosoutos

El Patio editorial

Grupo Planeta

NOTA DELS EDITORS

Els autors i els editors d'aquest llibre comuniquen als drethavents de les il·lustracions o d'altre tipus d'imatges no trobats, que poden posar-se en contacte amb l'editorial per a acreditar la seua propietat intel·lectual o d'una altra índole. Contacte: Museu de Prehistòria de València, Tel.: 963 883 627 i gestio.exposicio@ddival.es.

ISBN: 978-84-7795-763-8

DL: V 1293-2016

© dels textos: els autors, 2016.

© de les imatges: els autors, 2016.

© de l'edició: Museu de Prehistòria de València. Diputació de València, 2016.

07

PRESENTACIÓ

Helena Bonet Rosado

09

PREHISTÒRIA I CÒMIC: LA MÀGIA DE LA IMATGE

Helena Bonet Rosado

37

PRIMER VA SER LA CIÈNCIA... DESPRÉS, LA FICCIÓ

Ernestina Badal García i Joaquín Soler Navarro

59

**IL·LUSTRACIÓ PREHISTÒRICA I CÒMIC DE PREHISTÒRIA:
CAMINS DIVERGENTS O CONVERGENTS?**

Gonzalo Ruiz Zapatero

87

LA PREHISTÒRIA EN EL CÒMIC INFANTIL

Antoni Guiral Conti

107

**BARBES, GARROTS I DINOSAURES: ELS
CAVERNÍCOLES DE PAPER**

Pedro Porcel Torrens

125

LA PREHISTÒRIA EN ELS CÒMICS AMERICANS

Álvaro Pons Moreno

149

**ENTRE PEDAGOGIA I PARÒDIA, LA PREHISTÒRIA EN
EL CÒMIC FRANCÒFON**

Didier Pasamonik

167

GRÀCIES LUCY!

Begoña Soler Mayor

193

**EL CÒMIC COM A RECURS DIDÀCTIC PER A
L'APRENENTATGE DE LA PREHISTÒRIA ALS MUSEUS**

Santiago Grau Gadea

219

CONVERSACIONS AMB EMMANUEL ROUDIER

Helena Bonet Rosado

233

CATÀLEG DE SELECCIÓ DE CÒMICS

Vicky Menor Cuenca

LA PREHISTÒRIA EN EL CÒMIC INFANTIL

Antoni Guiral Conti

Que curios. Només indagues un poc, descobreixes que els cavernícoles no han sigut personatges massa habituals en el còmic infantil espanyol, i menys encara en l'humorístic, tema central d'aquest text. De còmics ambientats en la prehistòria, n'hi ha hagut uns quants en la historieta del nostre país, però la majoria pertanyen al gènere d'aventures.

Raons? Difícils de dirimir. En essència, el nostre còmic infantil s'ha concentrat bàsicament o en el protagonisme d'animals antropomorfitzats o en les desventures humorístiques de la gent del carrer, amb ambientacions més o menys contemporànies. Potser el tema no era el més adequat, si tenim en compte la censura prèvia i oficial per la qual van passar els còmics en el llarg franquisme. Ho dic per la teòrica presència d'elements que podrien atraure escenes més o menys violentes, tenint en compte l'ambient primitiu. Tal vegada els cavernícoles no inspiraven els nostres creadors, encara que cal dir que la senzillesa ambiental d'aquesta temàtica no exigia una gran documentació gràfica que, d'altra banda, tampoc no existeix. També podria ser que la prehistòria no haja sigut mai un tema excessivament popular (excepte casos aïllats o conjunturals), i em referisc per exemple al cine o a la literatura. I no és que la historieta humorística espanyola no s'hi haja dedicat. De fet, moltes sèries d'èxit han visitat la prehistòria; sense anar més lluny, *Mortadelo y Filemón*, *Zipi y Zape* o el *Pulgarcito* de Jan. I, per descomptat, el tema ha donat molt de si en seccions d'acudits gràfics, però ara i ací es tracta de parlar d'histories.

Per tant, anem al gra sense l'ànim de ser exhaustius, sinó de concentrar-nos en algunes de les més destacades sagues d'humor ambientades en la prehistòria i aparegudes en còmics d'humor hispans.

ANACRONISMES ► D'entrada, cal dir que si algú busca referències científiques en el terreny |
I ABSURDS del còmic d'humor espanyol infantil i juvenil, que se n'oblidi. Si l'humor,

sobretot durant el franquisme, es va veure obligat a allunyar-se de la història real, també ho va fer amb la prehistòria. És lògic. Parlem de caricaturitzar situacions i personatges, i encara que siga factible, reconeguem que crear un gag en temps com l'Edat de Pedra, la dels Metalls, la de Bronze o la del Ferro no és una tasca fàcil si volem atorgar-li aparences de credibilitat. Per tant, el nostre humor va fer el més evident i, també segurament, el més interessant des d'un punt de vista sociològic: reflectir la nostra societat tamisada per l'entorn i inundar d'anacronismes els arguments. Els personatges d'aquestes sèries parlen, expressant-se de forma molt pareguda a com ho féiem a l'Espanya de cada dècada en què van ser publicades. Introdueixen molts elements de l'actualitat del moment, tant genèrics com específics, i, per tant, generen expressions que ratllen en el surrealisme.

No ha de passar-nos per alt una cosa que ja he comentat: la majoria d'aquestes sagues prehistòriques van ser publicades en els temps de censura. Traduït, significa que, com la major part de la resta de sèries humorístiques (i realistes), bussegen en un univers fictici que pot referir-se al contemporani, però mantenint quasi sempre les distàncies crítiques. D'alguna manera, els nostres historietistes i humoristes gràfics van conformar espais oberts a un surrealisme que implica irracionalitat i imaginació però també, en aquest cas, la recerca d'un univers lliure, un espai on l'absurd ha de substituir la realitat per imperatius legals. Un espai, doncs, idoni per a la caricaturització de la prehistòria ^①.

▮ Martz Schmidt (1922-1998) ja era un veterà quan va concebre la sèrie prehistòrica *Troglodito*, el 1957, per a la revista d'Editorial Bruguera *Pulgarcito* (en la seua segona etapa, inaugurada a final del 1946) ^②.

◀ LA TENDRESA DE TROGLODITO

Secció d'acudits dedicada als troglodites. El DDT, núm. 642, 1963, obra de Gosset, que es convertiria en un especialista d'aquest subgènere. ^①

Després d'iniciar-se en revistes com *Nicolás* o *Florita*, al final de la dècada dels anys quaranta, va aterrar en Bruguera el 1950, on crearia, el 1953, el seu primer personatge popular, el protagonista d'*El doctor Cataplasma*. El seu era un grafisme hereu però un poc diferent de l'habitual de la primera escola Bruguera. De formació acadèmica, Martz Schmidt estava també molt ben dotat per a la caricatura; els seus personatges resultaven vívids, hiperactius i molt expressius, i era capaç de sintetitzar els ambients però retratant-los amb una naturalitat envejable. Tenia, a més, una gran facilitat per a la posada en escena i sabia encaixar perfectament la narració en historietes d'una sola pàgina. Quan arriba *Troglodito*, el 1957, ja posseeix aquell matís estilístic que el defineix: la síntesi del seu traç i una capacitat innata per a l'eloqüència dels seus personatges, adobada amb un tractament molt modern i prou trencador per a la seua època.

Troglodito, encara que ambientada en alguna part de la prehistòria, és, en realitat, un transsumpte de la realitat contemporània. Ho és en el moment que l'entorn domèstic que delimita (un pare de família, la seua dona, una tia fadrinota i dos fills), pertany clarament al de la família de classe mitjana espanyola de final dels anys cinquanta. L'home de la casa treballa (caça animals per a menjar), les dones realitzen tasques casolanes i cuinen, i els xiquets, lliures sense el condicionament ací de l'escola (en una de les historietes el protagonista es lamenta precisament que encara no existisca), vagaregen lliures i salvatges per un entorn agrest. Per descomptat, viuen en una cova unifamiliar i l'ambient, salvatge i primitiu, està ple de dinosaures de tot pelatge i condició. Troglodito és un home baix i grosset, de llargs pèls i barba, abillat amb pells i posseïdor d'un garrot especialment gros (o siga, caricaturitza la visió que tenim d'un homínid). Les seues desventures transcorren en una teòrica Edat de Pedra, plena de dinosaures poc verídics i robustos, i obtusos hòmens de les cavernes. I estan plenes d'anacronismes, en el sentit de recordar objectes, entitats o situacions contemporànies que a penes hi apareixen però, en canvi, hi són citades sovint. Això sí, *Troglodito* és una sèrie tendra. Els gags són amables, encara que enginyosos, i els personatges, sobretot els dos xiquets però també els animals antediluvians, són tractats per Martz Schmidt amb un afecte especial.

Troglodito és una de les primeres sagues prehistòriques, enteses com a sèrie de continuïtat, de la historieta d'humor a Espanya. No va aportar, curiosament, imitadors, almenys de forma immediata. Potser fóra perquè la sèrie va sobreviure a penes dos anys. O tal vegada perquè, a pesar de la seua tendresa, no deixava de ser, en alguns moments, una suau sàtira de l'entorn familiar.

No va ser publicada de forma setmanal, encara que apareixia en una revista d'aquesta periodicitat, *Pulgarcito*, una capçalera de Bruguera adscrita sobretot a les sèries quotidianes i en la qual, per tant, es va convertir en una *rara avis*. Per les raons que foren, Martz Schmidt va abandonar *Troglodito* en una època en què, a més de les seues col·laboracions per a Bruguera (el 1959, per

2 Pàgina de *Troglodito*, de Martz Schmidt, apareguda en el núm. 1.394 de *Pulgarcito*. Gener del 1958.

exemple, arribaria una altra de les seues grans sagues, *El profesor Tragacanto y su clase, que es de espanto*), exercia també la pintura i la publicitat. Una llàstima, encara que en anys posteriors algunes de les seues entregues serien reeditades en diverses capçaleres d'Editorial Bruguera, per la qual cosa és possible rastrejar-les entre els anys seixanta i huitanta. Tampoc disposem de reedicions en forma de llibre de la sèrie, segurament perquè la seua curta vida no li va permetre aconseguir ni de lluny la fama en Bruguera. En tot cas, *Troglodito* queda com una bella illa plena de possibilitats en el mar de les col·laboracions com a historietista del gran Martz Schmidt.

HUG, UN TROGLODITA ► COM CAL

Jordi Gosset és un autor modest i discret, tant que ni tan sols sabem exactament l'any en què va nàixer, i aconseguir-ne una foto és quasi impossible. Però queda la seua obra. De fet, Gosset va ser un dels humoristes gràfics que va començar a publicar en Bruguera el 1957, quan junt amb creadors com Raf, Segura o Ibáñez va passar a formar part de la seua plantilla de col·laboradors gràcies, en part, al fet que Cifré, Conti, Escobar, Eugenio Giner i Peñarroya havien deixat l'editorial per a fundar-ne la seua pròpia (D.E.R.) i la seua revista (*Tío Vivo*). Bruguera buscava nous autors, i va trobar en Gosset un d'ells. Després de fer diverses seccions per a les revistes de la casa, va concebre alguna sèrie (*Lironcio, El señor Pepe*), fins que, el 1964, va crear *Facundo da la vuelta al mundo*, una de les seues sagues més famoses. A final de l'any següent, seria publicada la primera entrega de l'altra de les seues grans sèries, aquesta vegada ambientada en la prehistòria: *Hug, el troglodita* ³.

Encara que, de fet, aquesta primera historieta fóra publicada en l'*Almanaque* per al 1966 de *Tío Vivo* (1965),* aquell home primitiu i cabellut que només ensenya ulls, nas i boca del seu rostre no va regularitzar-ne la presència setmanal fins al maig del 1966, més concretament a partir del núm. 269 de la segona etapa de *Tío Vivo*. No pot ser casual que la seua presència obeïska al moment en què aquesta capçalera amplia pàgines -de 20 a 36-, amb la consegüent aparició de noves sèries, com *El agente 0077*, de Torá, o *Pepe Gotera y Otilio, chapuzas a domicilio*, d'Ibáñez. Allò que, tal vegada, podria haver quedat com una historieta anecdòtica i única per a un almanac, adquireix per tant espai propi i setmanal, recuperant per als còmics d'humor de Bruguera una sèrie d'ambientació prehistòrica, després de la ja citada i prou fugaç aparició del *Troglodito*, de Martz Schmidt, el 1957. Ambientada, com s'assegura en la sèrie mateixa, en el període Quaternari -sense especificar si en l'època geològica del Plistocé o de l'Holocé-, coincideix amb l'aparició de *Homo sapiens*, un dels més peculiars representants del qual serà, sens dubte, Hug, que du el ben posat malnom d'*El Troglodita*, ja que respon perfectament a dues de les definicions que d'aquesta paraula aporta el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola: «que habita en caverne» i «molt menjador».

* Aleshores capçalera que pertany a Editorial Bruguera.

- 3 Portada del núm. 483 de *Tío Vivo*, 1970, amb una historieta d'*Hug, el troglodita*, de Gosset.

Hug viu en un món pretèrit, salvatge, abrupte, volcànic i desertitzat, on pul·lulen aquells animals vertebrats coneguts com dinosaures, amb gèneres recognoscibles -encara que originaris d'èpoques i llocs molt diversos- com els diplodocus, els pterodàctils o els mamuts, a qui Gosset uneix varietats com les dels pepesauris o els vegetarianosauris. El nostre protagonista comparteix cova amb un cuc que acostuma a queixar-se del seu inquilí humà i, almenys durant el primer període de la sèrie, es mostra com un *Homo sapiens* de cervell i clarividència considerables, fins al punt que destaca per les seues tasques d'inventor.

Però Hug és ja un home social, conscient de pertànyer a una tribu amb la qual comparteix cultura, tradicions i espai físic. Per allò que l'home és com és, i per no contradir els antropòlegs, la tribu d'Hug camina sempre enfrontada a altres clans significativament adjectivats per Gosset amb noms referits a tribus urbanes dels anys cinquanta i seixanta -Los Beatles, Los Ye-Yes, Los Beatniks-, plantes -Los Chumberas-, ciències -Los Agrónomos i Los Tecnològics-, aliments -Los Gurmets i Los Vegetarianos- o nivells del coeficient intel·lectual -Los Tarugos i Los Sabiondos. No deixa de ser significatiu que quan Hug partisca cap a la zona on se suposa que habita la civilització, es dirigisca sempre cap al Nord, i més concretament a Europarok; significatiu en tant que en aquella Espanya encara franquista, Europa era, almenys per a alguns, el model de civilització occidental que calia imitar.

LA INTEL·LIGÈNCIA ► LA POSA PITÁKORAS

A poc a poc, Gosset va definint no sols les principals característiques de la seua criatura, sinó l'entorn que l'alberga. Hug va convertint-se en un ésser cada vegada més primitiu en tota la seua extensió, més bàsic; perd la seua capacitat per a inventar, evidencia la seua malaptesa tant física com intel·lectual, no sap llegir -capacitat que recuperarà amb el temps-, vagareja i, de tant en tant, cansat de la seua dieta vegetariana de naps, tubèrculs i encisams, intenta caçar algun dinosaure per a ingerir les proteïnes que tant necessita. Gosset concep també alguns personatges secundaris que aniran apareixent regularment en la sèrie, com el pintor cubista Pikasso o Pitákoras, com Hug afirma, «el percebe intel·lectual de la tribu», que acabarà per convertir-se en coprotagonista de la sèrie, fins al punt que els seus invents seran el motor de moltes de les seues historietes. A pesar dels intents de Pitákoras perquè prevalga la intel·ligència per damunt de la força bruta, les trompades, corregudes i caigudes seran el pa nostre de cada dia per a Hug, el qual, com sol succeir a tots els personatges de Bruguera, està marcat per la mala sort.

Gosset, un dibuixant d'estil senzill i minimalista capaç de donar vida als seus personatges amb molt pocs traços, utilitza en *Hug, el troglodita* els habituals recursos del gag per a, sense aportar tècniques excessivament originals, conferir a la sèrie un esperit molt coherent que passa, bàsicament, per l'esplèndida definició de la personalitat del seu protagonista principal. Desmanotat fins a dir prou, ingenu de vegades i infeliç de mena, Hug protagonitza anècdotes que, gràcies a la senzilla però contundent caracterologia d'aquesta criatura, connecten amb lectors de totes les edats. Perfecte coneixedor del *tempo* narratiu per al desenvolupament del gag, Gosset utilitza una posada en escena senzilla en aparença, però dotada d'una intel·ligència intuïtiva, resultat sens dubte de la seua experiència com a humorista.

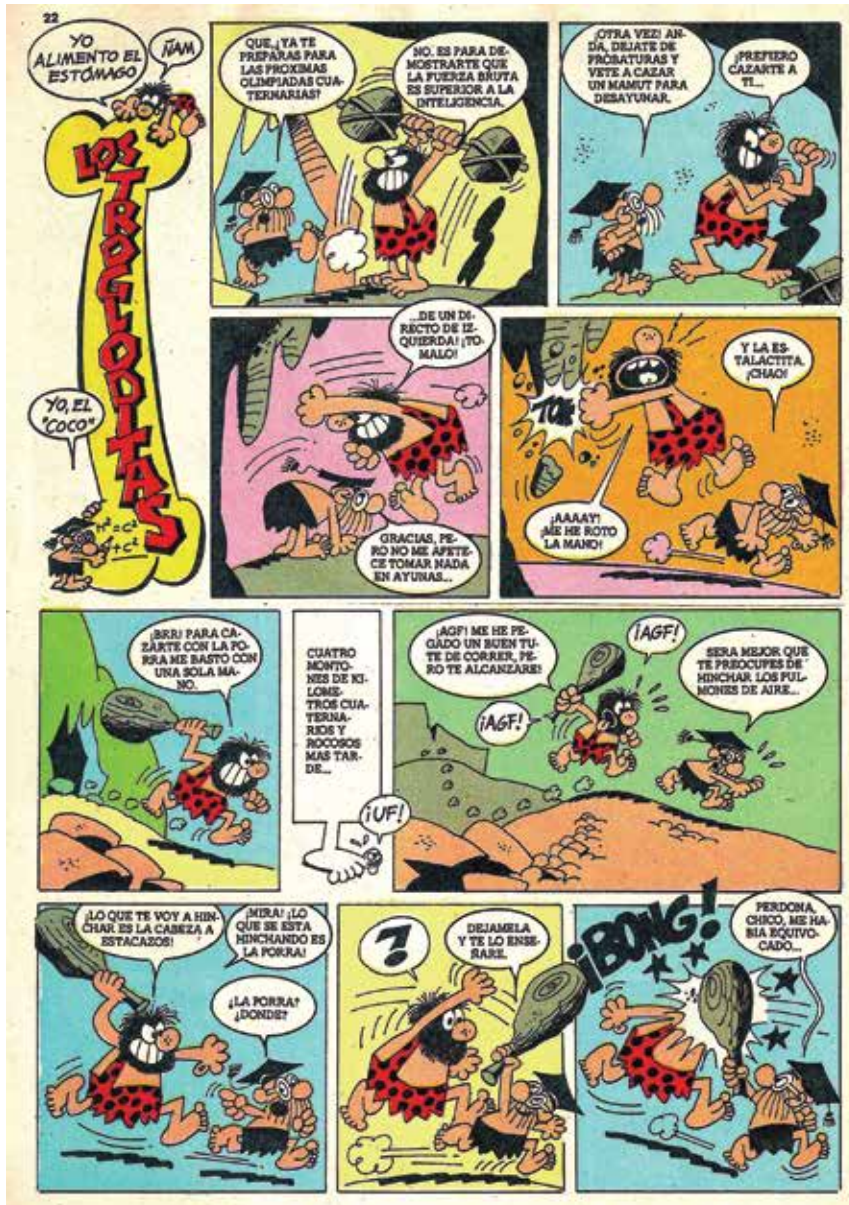
Una altra de les constants de la sèrie són les seues referències al segle xx. Els personatges al·ludeixen a ell com una cosa real encara que llunyà en el temps futur i, com ja succeïra amb la sèrie televisiva *Els Picapedra*, Gosset recicla elements de l'actualitat per a aplicar-los al món primitiu, com ho demostra l'existència de dinosaures-autobús, erugues-metro, periòdics -*El Pedrusco*, fet de pedra, per descomptat-, o la presència d'estafes immobiliàries, agències de viatge i fins i tot la d'un sastre que persegueix Hug per a cobrar-ne les factures. *Hug, el troglodita* va ocupar la portada de la capçalera *Tío Vivo* entre 1969 i 1971, i va continuar publicant-se en diverses revistes fins al tancament d'Editorial Bruguera el 1986, de vegades com *Hugh, el troglodita* -amb hac- o amb el títol de *Los trogloditas*, sèrie apareguda en *Pulgarcito* i *Tío Vivo* que comptava amb el protagonisme conjunt d'Hug i de Pitákoras. El 1987, després d'adquirir Edicions B el fons editorial de Bruguera, Gosset va tornar a escriure i a dibuixar noves aventures d'*Hugh, el troglodita* -amb hac de nou-, aquesta vegada en la revista *Súper Mortadelo*.

És aquesta una sèrie que forma part per dret propi tant de la crònica sentimental de molts espanyols com del llegat cultural de la nostra historieta humorística. I, com sol ocórrer en la nostra indústria de la historieta amb els clàssics, no ha sigut reeditada, a excepció del tom núm. 31 de «Clásicos del Humor» de Salvat (2009), una col·lecció venuda exclusivament en quioscos i, lamentablement, descatalogada ^④.

I Quasi ahora que *Hug, el troglodita*, naix una altra sèrie d'ambientació cavernosa, però prou distinta: *Altamiro de la cueva*, obra del guionista Carles Bech (1914-1999) i del dibuixant Joan Bernet Toledano (1924-2009), apareguda en la capçalera més clàssica de la historieta espanyola, *TBO*, el 1965 ^⑤.

◀ **ALTAMIRO, EL CAVERNÍCOLA ENGINYÓS**

A pesar de la presència en el mercat del 1965 de còmics infantils i juvenils com *Pulgarcito*, *Tío Vivo* o el recentment aparegut *Din Dan* per part de Bruguera, i de *Pumby* o *Jaimito* per part d'Editorial Valenciana, *TBO* mantenia encara el lideratge quant a vendes i popularitat es refereix. Va ser precisament aquell any quan la capçalera d'Ediciones TBO aportaria algunes novetats al seu contingut. Mantenint sèries i seccions clàssiques com *La familia Ulises* (Bech i Benejam), *Los Grandes Inventos de TBO* (Sabatés), *Historias Ejemplares* (Batllori Jofré) o *Visiones de Hollywood* (Liza), en *TBO* començarien a col·laborar llavors creadors de la talla d'Iranzo (en el vessant caricaturesc del creador d'*El Cachorro*), Pañella, C. Ibor (firma llavors de Cubero), Raf (molt actiu també en Bruguera) i Fraper. L'única sèrie incorporada a *TBO* el 1965 va ser *Altamiro de la cueva*, que gaudiria d'una excel·lent recepció entre els seus lectors i que es va publicar de forma regular fins al 1975.

4 Primera pàgina d'una de les historietes de *Los trogloditas*, també de Gosset. Pulgarcito, núm. 2.596, 1981.

5 El protagonista d'*Altamiro de la cueva*, de Bech i Bernet Toledano, sempre disposat a tirar una mà. TBO 2000, núm. 2.013, 1973.

Altamiro de la cueva parteix d'uns paràmetres molt bàsics, però, al mateix temps, molt additius. D'entrada, Bernet Toledano era un professional amb molt de bagatge, que havia iniciat la seua carrera a principi dels anys quaranta, i havia col·laborat en diverses revistes infantils i humorístiques, com *Nicolás*, *Selecciones de Humor del DDT* o *PZ*, a més d'haver exercit d'animador en el llargmetratge *Los sueños de Tay-Pi*. El seu era un grafisme senzill i agradable, de personatges estilitzats i amb un excel·lent domini de la posada en escena. Sens dubte, era el dibuixant ideal per a *Altamiro de la cueva* i per als guions de Carles Bech, escriptor i guionista que, des del 1963, era responsable dels guions de *La familia Ulises*, i que en TBO firmava una secció de relats i realitzava una llarga llista de col·laboracions com a escriptor de diverses historietes.

ALTAMIRO de la CUEVA

FOR BERNEY COLEDANO.

Bech planteja una societat tribal perfectament organitzada. Estan mancomunats en una vila plena de coves unifamiliars i molt còmodes, i cada un dels personatges deté un càrrec concret. És més, estem ja en una economia agrícola i transhumant, un entorn relativament càlid a pesar del moment prehistòric en què està ambientat. I és que l'univers d'Altamiro és plàcid. Els cavernícoles treballen, mengen, beuen i viuen amb una certa comoditat, no hi ha topades excessives amb animals antediluvians, més aïna al contrari, han après a utilitzar animals *de granja* o *de labor* per als seus propis fins. I la convivència és prou plàcida.

Altamiro comença sent una espècie d'artista, pintor, escultor, decorador d'interiors, que a poc a poc va revelant-se com un home enginyós, capaç no sols de mantindre la pau entre els seus quan sorgeix algun altercat, sinó de generar invents que fan la vida més atractiva a tota la tribu, com les arracades, la mantega o el matamosques. En una historieta, fins i tot, s'inventa la paraula *tebeo*, per a definir 'contes que es veuen', que Altamiro dibuixa per als xiquets. Bech i Bernet Toledano rodegen el seu protagonista d'un llarg elenc de secundaris, pràcticament tots els veïns del llogaret, als quals el guionista bateja amb noms significatius i singulars: Pedrusco, Peñón, Escayola, Marmolín, Cantalapiebra, Piedraluenga, Guijarro, Peñasco o Rocardura. Els anacronismes hi estan presents, però sempre a partir d'objectes o conceptes adaptats a la prehistòria.

De fet, *Altarmiro de la cueva* és una sèrie més per a somriure que per a riure; els fets estan descrits des d'un vessant molt anecdòtic i, de vegades, no són més que mers passatges que Bech utilitza per a generar una espècie de pedagogia adaptada a la filosofia de *TBO*. No es tracta d'historietes de corregudes i trompades, sinó d'arguments més quotidians que reflecteixen el dia rere dia dels habitants d'aquelles caverne. La sèrie va ser publicada durant algun temps en una pàgina de quatre tires, reservant la tira inferior a un altre autor i a un altre personatge, fins que a partir d'un cert moment es planteja com una pàgina completa.

Per tant, podríem dir que *Altamiro de la cueva* era més aïna una sèrie didàctica, que proposava als seus lectors un entorn plàcid en què els problemes podien solucionar-se amb el diàleg. Molt en la línia de *TBO*.

**TORNA GOSSET: ▶
ROQUITA**

Gosset no va abandonar la seua volença per la prehistòria. De fet, posseeix el rècord de ser l'humorista gràfic espanyol que més sèries li ha dedicat. I és que l'entorn prehistòric va encoratjar la presència d'una altra saga de Gosset, *Roquita*, que des del 1979 seria publicada en les revistes de Bruguera *Zipi y Zape*, *Súper Zipi y Zape* i *Zipi y Zape Especial*. Roquita, que habitava les perilloses terres del període Quaternari, i que vivia amb la seua esforçada mare, era una xiqueta d'uns huit anys, menuda i intel·ligent, morena i amb ulleres -un símbol de les buscades arbitrarietats històriques de la sèrie-, que

vestia amb un tapall de pell roja i portava un os decoratiu en la part superior del cabell ⁶. Sa mare, morena també i amb dos ossos a manera d'ornament en la seua cabellera, era una dona forta, de complexió àmplia, semblant a la d'Obèlix -la complexió, no la mare-. Roquita posseeix un alt coeficient intel·lectual, sí, però també és un poc rebel i inquieta, a més d'egoista. Odia la sopa -com Mafalda- però li encanten els plàtans. És un xic maniàtica i arbitrària en la seua actitud, i la major part del temps, senzillament, s'avorreix. Sa mare es passa el dia cuidant de la cova en què viuen i cuinant, a costa dels capritxos de la seua única i amada filla. Les seues aventures, de vegades, giren entorn del seu gos, Pocaspulgas, un ca molt gandul dotat de la capacitat de parlar, que és el principal objectiu de les bromes i trucs que genera l'espavilada protagonista.

Una entrega de *Roquita*, de Gosset. ⁶
Zipi y Zape, núm. 367, 1979.

Com ja fera en *Hug, el troglodita*, Gosset aplica a *Roquita* un entorn antediluvià ple de referències al segle xx. Però, a diferència de la seua altra sèrie cavernícola, planteja aquesta com un producte més infantil, centrat en les vel·leïtats del seu mudable protagonista. En realitat, i sobretot en la seua segona etapa apareguda en Ediciones B, aquesta seria una sèrie prou popular entre els lectors, almenys entre els més menuts. Perquè *Roquita*, com queda dit, és un personatge clarament destinat als consumidors més menuts de còmics, aquells que llegien revistes amb edats situades entre els 6 i els 10 anys, la qual cosa diferencia la sèrie d'altres concebudes per Gosset, més dirigides a lectors preadolescents. Per tant, Gosset destil·la ací un humor més senzill i directe, exempt d'ironies i dobles lectures, i ho fa amb un grafisme un poc més sintètic que en *Hug, el troglodita*, perdent un poc de *nervi* en el traç per a afavorir unes figures més concretes, conscient sens dubte que s'estava dirigint a un públic infantil.

La sèrie desapareixeria, inicialment, quan Bruguera va tancar les seues portes el 1986, però, com ja queda dit, en la dècada dels anys noranta, reapareixeria en *Súper Zipi y Zape* i *Zipi y Zape Extra*, revistes d'Ediciones B, aquesta vegada amb el títol de *Roquita y Roco*.

ESPECIALS ► PREHISTÒRICS

Les poques sèries humorístiques cavernícoles del còmic espanyol infantil i juvenil trobarien un complement, d'una banda, en les diverses seccions d'acudits gràfics que aquestes albergaven i, d'altra, en alguns números especials.

Per exemple, la revista *Mortadelo Especial*, va sorgir el 1975 per part d'Editorial Bruguera com una fase de l'èxit tant de la sèrie d'Ibáñez com de la revista *Mortadelo* (1970). L'estructura de *Mortadelo Especial* aportava la singularitat que cada número estava dedicat en teoria (i així ho expressava la seua portada) a un tema distint. Allò de *en teoria* es deu al fet que, en realitat, tan sols les historietes de *Mortadelo y Filemón* o de *Sir Tim O'Theo* (Raf), alguna secció o un còmic de grafisme realista atenien a aqueixa temàtica. *Mortadelo Especial* va dedicar a la prehistòria els seus números 47 (1978) i 191 (1985), i als cavernícoles el núm. 124 (1982). En ells, destaca per damunt de tot *El vivir en una cueva no es cosa que sea nueva*, una historieta de dues pàgines realitzada per Raf (1928-1997), que sempre confeccionava una secció dedicada al tema de cada número de *Mortadelo Especial*. En aquest cas, el talent de Raf bromeja amb alguns dels tòpics de l'home de les cavernes i els seus usos i costums, generant algunes referències anacròniques a objectes i màquines del segle xx. Curiosament, cap de les historietes de *Mortadelo y Filemón* d'aquests tres números va ser realitzada per Ibáñez: *Viaje al pasado* (núm. 47) i *¡Cazar a un cavernícola!* (núm. 124) van ser dibuixades per Casanyes, llavors un dels més destres imitadors del mestre, mentre que *A la caza del Chotta* (núm. 191), realitzada per Jesús de Cos i Juan M. Muñoz, no és més que la publicació de sis pàgines d'una historieta apòcrifa de llarga extensió dels agents de la T.I.A. ⑦

I No es creguen que ens hem oblidat de Gosset, ja que la seua relació amb la historieta de la prehistòria no acaba amb *Hug, el troglodita* o *Roquita*. El 1986, finida Editorial Bruguera i abans que un any després Ediciones B recuperara la seua filosofia i el seu fons editorial, va haver-hi alguns intents per reverdir el mercat del còmic infantil. Empreses com Intermagen (propietat de l'historietista Josep Maria Beà) amb la revista *Caníbal*, Ediciones Junior amb *Guai!* (amb Ibáñez com a principal reclam) i Compañía General de Ediciones, amb *Bichos* i *Garibolo*, ho van intentar, sense massa sort.

◀ I MÉS GOSSET, SÍ

De fet, molts dels humoristes de Bruguera es van escampar en aquestes capçaleres, sobretot en *Guai!* i *Garibolo*. Gosset hi va col·laborar, i més concretament en *Garibolo* proposaria, el 1986, la seua nova saga prehistòrica: *Burrus and Sapiens*.

Publicada amb una estructura més lleugera de quatre tires per pàgina, i en historietes de tres pàgines, *Burrus and Sapiens* era, de fet, una espècie de continuïtat d'*Hug, el troglodita*. De nou, Gosset hi ofereix el seu grafisme més auster però igualment expressiu, en una saga protagonitzada per Pepedrusco, el Burrus, un cavernícola de curtes llums, i per un savi molt paregut a Pitákoras, el Sapiens, que com el seu referent va tocat d'un birret (mostra de la seua sapiència), i que es dedica a fabricar invents que tardarien alguns segles a arribar perquè el pobre Pepedrusco els prove, i amb això es genere la coneguda crisi de la vinyeta final. Gosset recupera en *Burrus and Sapiens* els cucs que parlen i reflexionen sobre l'estupidesa dels humans, i en alguna entrega incorpora el seu volgut Hug com a personatge secundari ⁸.

I No m'agradaria acabar aquest text sense fer una referència a un personatge cavernícola molt singular, que en realitat no és el protagonista absolut de la sèrie en què apareix (però quasi), i que forma part de l'excelsa tradició de la historieta xilena. O siga que, per un moment, ens desviarem del còmic espanyol, encara que mantinguem el mateix idioma d'origen.

◀ UN CAVERNÍCOLA XILÉ

Em referisc a *Mampato*, una clàssic molt popular de la historieta de Xile, un país amb una gran tradició en aquest mitjà que, per desgràcia, és prou desconeguda a Espanya ⁹. *Mampato* va ser creada per Eduardo Armstrong (1932-1973) el 1968, i inicialment dibuixada per Óscar Vega (1945-2007), per a passar molt prompte a les mans d'un gran del còmic xilé, Themo Lobos (1928-2012), que s'encarregaria també dels guions. *Mampato* (Patrici, en realitat) ^{**} és un xaval d'entre 10 a 13 anys, pertanyent a la classe mitjana xilena, un xic inquiet dotat d'una intel·ligència extraordinària, que en la seua primera aventura es veu immers per casualitat en un món alienígena. Gràcies a la perícia del protagonista, l'aventura arriba a bon terme, i és llavors, quan un

^{**} *Mampato* sorgeix del diminutiu *Pato* de Patricio, la petita estatura del protagonista i al fet que a Xile es diu «mampato» als ponis.

EL VIVIR EN UNA CUEVA NO ES COSA QUE SEA NUEVA

MONOS, TEXTOS Y RÍOS TROGLODÍTICOS: RAF

¡CUANTOS MILLONES DE AÑOS FALTAN PARA LOS PISITOS CON BAÑO Y TERRAZA, PAPI?

LA TIRA, HIJI, LA TIRA.

VILLA PÉTREA

OJALA NO LO FUERA TANTO. ¡AY!

ES QUE TODAVIA NO SE HA INVENTADO EL BESO.

LEER EL PERIODICO RESULTA DE UN PESADO... BGF...

¡HUY!

PUES NO QUEDA NADA HASTA QUE SE INVENTE LA "PHILIS" DE TRIPLE CABEZAL...

COSA MALA EL AFEITARSE.

ERA PEDRITO ROCOSO, CON SU ESPOSA, CARIÑOSO.

GUSTABA DE LA LECTURA, AFICION BASTANTE DURA.

SE RASURABA A DIARIO, PESE A SUFRIR UN CALVARIO.

¡OTRA VEZ TE HAS EQUIVOCADO, PEDAZO DE TARUGO!

¡AQUI ES DONDE TIENES QUE ECHAR EL AGUA! ¡AQUI!

¡SOLO TRAES UN ERIZO PEQUEÑAJO! ¡EL DINOSAURIO ES MEJOR Y CUNDE MAS!

PARECE EL RODRIGUEZ PATACHUN...

Y DOMESTICÓ A ESTA FIERA, QUE LE SIRVE DE MANGUERA.

TAMBIEN ERA CAZADOR, PERO DE CAZA MENOR.

CON ESTO DE FUMAR UN PURO DESPUES DE CENAR, CADA DIA TE ACUESTAS MAS TARDE.

FRAS FRAS FRAS FRAS

¡LLEVAS HORA Y MEDIA DANDO-LE A LAS RAMITAS!

¡POR FIN! ¡POR FIN!

BRROBRROMM

¡NO... AHORA NO!

¿VIENES A DORMIR O QUE?

¡ESTA DILUVIAN-DO!

YA LO SE. ¡BRRR!

EL ENCENDER UNA FARRIA ERA SU FOBIA DIARIA.

LE COSTABA MIL SUDORES, PUES NO HABIA ENCENDEDORES.

CUANDO AL FIN LO CONSEGUIA, AQUELLA NOCHE LLOVIA.

Dues pàgines d'una secció de Raf, dedicada als cavernícoles, publicades en el núm. 124 de Mortadelo Especial, 1982.

POR SU CHICA ESTA COLADO EL TROGLODITA CONRADO.

NO LE HA CAUSADO LESIONES PORQUE TOMO PRECAUCIONES.

PERO LE HUNDIO A BEATRIZ EL GORRO HASTA LA NARIZ.

Y TOMANDOLA DEL PIE MUY SATISFECHO SE FUE.

SE MOSTRABAN MUY CONTENTOS CON SUS PETREOS MONUMENTOS.

FUNDARON, CON MUCHA VISTA, SU PARTIDO FEMINISTA.

LOS DEL PRIMERO TERCERA DESCUBRIERON LA ESCALERA.

SUPONEMOS QUE UN BUEN DIA NACIO LA GASTRONOMIA.

ERAN BASTANTE FELICES, PESE A NO COMER PERDICES.

Y AUNQUE NUNCA USABAN GORRA NO ABANDONABAN LA PORRA.

00798

Primera pàgina d'una entrega de *Burrus and Sapiens*, una altra sèrie cavernícola de Gosset. *Garibolo*, núm. 2, 1986.

8

extraterrestre del qual es fa amic, Xse, li regala un cinyell espaciotemporal, un dispositiu que permetrà a Mampato viatjar a través del temps. *Mampato* seria publicada en la revista del mateix títol entre 1968 i 1977, per a ser posteriorment recopilades les seues entregues en format de llibres fins al dia de hui. Entre 1986 i 1993 va ser reeditada en la revista de Themo Lobos, *Cucalón*, i el 1996 va ser publicada en format de *comic book*.

En un dels seus primers viatges pel temps, Mampato arriba a la prehistòria, on coneixerà Ogú, un home de les cavernes. Aquest animós i amistós troglodita de cos pelut es convertirà, des de llavors, en company inseparable del protagonista, amb el qual comparteix diverses aventures en distintes èpoques de la nostra història, que viatja a llocs com Pèrsia, l'illa de Pasqua, el

Xile de la Reconquesta, la prehistòria (de nou) o l'Atlàntida. Ogú és un home primitiu, sí, però amb una gran capacitat per a adaptar-se i una fam canina, que no defuig (més aviat al contrari) l'enfrontament físic, i que és *casat* amb tres dones i té diversos fills. Parla de manera molt *primitiva* (els seus diàlegs es reproduïxen tal com parla) i a pesar de ser un prehistòric de caràcter infantil, pot tornar-se una bèstia terrible quan algun dels seus amics està en perill. Com a evidència de la popularitat d'aquest personatge, diguem que el 2002 es va estrenar la pel·lícula de dibuixos animats *Ogú y Mampato en Rapa Nui* (dirigida per Alejandro Rojas Téllez).

Themo Lobos és un dels noms bàsics de la historieta xilena. Va publicar en periòdics i revistes com *La Nación*, *El Péneca*, *Barrabases*, *El Pingüino*, *Mampato*, *Cucalón* o *La Tercera*. Ha creat diversos personatges molt populars al seu país com, a banda de Mampato i Ogú, Máximo Chambónez, Ferrilo, Nick Obre o Alaraco. Com a historietista, posseeix una especial habilitat per al dibuix caricaturesc amb el qual genera personatges dúctils i expressius, integrats en una narrativa que exerceix amb soltesa.

El temps (encara que siga prehistòric) i l'espai se'ns acaben. Espere que hagen gaudit llegint les vicissituds d'aquests cavernícoles de còmic tant com jo descrivint-les. Com han vist, no són molts els que hi ha amb nom propi, però estan per a quedar-se en la història (o prehistòria) dels còmics.

Portada del núm. 23 de la revista xilena *Cucalón*, 1987, amb Mampato i Ogú en primer terme.